

УДК 94(470+571):355.1.001.73 "1991/..."

Сухушин М.П., Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського

Сухушин Михайло Петрович (1961 р.н.). У 1983 р. закінчив Новосибірське ВВПЗУ, у 1996 р. – 89 інтернатуру ОдВо, у 1998 р. – Одеський державний університет ім. Мечникова. Зараз є ст. викладачем кафедри військової підготовки Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Здобувач. Тема канд. дисертації – “Військова реформа в РФ у 1991-1996 рр.: соціально-політичний аспект”

Реформування збройних сил РФ у контексті розширення НАТО на Схід (1993-1996 рр.)

Дана стаття присвячена реформуванню збройних сил Російської Федерації в 1993-1996 рр., у добу активізації процесів розширення НАТО на Схід. Автор висвітлює основні заходи військової реформи та їх зв'язок із новими зовнішньополітичними завданнями Росії.

This article is devoted to the reformation of Military Forces of the Russian Federation in 1993-1996, when the processes of NATO enlargement to the East have happened actively. The author describes the main measures of the military reform and their connection with the new foreign policy tasks of Russia.

На межі 1980-1990-х років істотно змінилася як зовнішньополітична, так і внутрішньополітична обстановка в Російській Федерації, що вплинуло на військову безпеку держави. Нові міжнародні реалії, що склалися в результаті розпаду ОВД, СРСР, виводу контингенту військ СРСР-РФ із ряду країн Центральної та Східної Європи, ослаблення політичної ваги і міжнародного впливу Росії зумовили зміни у стратегії Північноатлантичного альянсу на початку 1990-х рр.

Нова стратегічна концепція, ухвалена в листопаді 1991 р. на Римському саміті НАТО, окреслила широкий підхід до безпеки на основі діалогу, співпраці й утриманні колективної обороноздатності, започаткувала, як невід'ємну складову стратегії Альянсу, співпрацю з новими партнерами з Центральної та Східної Європи. Важливе значення мало створення Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС), до якої протягом 1991-1992 рр., крім представників країн – членів НАТО, увійшли представники шести країн Центральної та Східної Європи, трьох країн Балтії, одинадцяти країн СНД, Грузія та Албанія [1]. Зазначені обставини, стратегія просування НАТО на Схід спонукало керівництво Російської Федерації до здійснення військових перетворень.

Слід відмітити, що проблеми військової

реформи в Російській Федерації доволі активно обговорюються на сторінках наукової та масової періодики. Особливу увагу привертають праці російських науковців О.Г. Арбатова [2], В.Г. Барановського, Л.В. Певеня [3] та ін. За останні роки побачили світ монографії В.Л. Макаревського, В.А. Озерова, А.І. Смирнова, Є.Ю. Хрустальова і В.І. Цимбала [4-9], присвячені, переважно, її фінансово-економічним і правовим аспектам. Неабияку цінність для даного дослідження становить стаття С.В. Кортунова та С.Ф. Вікулова [5], в якій реформування Збройних Сил РФ розглядається в контексті взаємовідносин Росія – НАТО. Нами також були використані матеріали офіційного органу Міноборони Росії газети “Красная звезда”, документи НАТО та доробок вітчизняних і російських науковців у галузі дослідження відносин Україна – НАТО – Росія.

Проте, потрібно зауважити, що вітчизняні історики не приділяли належної уваги проблемі, що розглядається в даній статті, отже, до головних завдань нашого дослідження слід віднести:

- аналіз впливу процесів розширення НАТО на Схід на хід та завдання реформування збройних сил Російської Федерації;
- визначення основних етапів військової реформи в РФ та з'ясування їх зв'язку із змінами у геополітичному становищі Росії;

- вивчення досвіду проведення військової реформи в РФ у 1993-1996 рр., аналіз її позитивних рис, недоліків та прорахунків.

Серед факторів, що ініціювали проведення військової реформи, важливе місце займає “зміна геополітичної ситуації, що призводить до переоцінки загроз і небезпек для держави; зміни в політичній або економічній системі держави” [6]. На 1991-1993 роки припадає перший її етап, в ході якого відбувся перегляд підходів до створення військових угруповань, розпочався процес формування нових з’єднань відповідно до державних кордонів РФ, здійснювалося виведення угруповань військ з-за кордону.

На початку 1994 р. Росія закінчила виведення своїх військ з країн Східної Європи та зосередила увагу на розв’язанні внутрішніх військових проблем. Свідченням цього стало прийняття в листопаді 1993 р. воєнної доктрини Російської Федерації, яка мала оборонний характер. Ускладнилося і міжнародне становище Росії: країни Східної Європи випали з-під її впливу, і між державами, що входили до блоку НАТО, та СНД утворився так званий “вакуум безпеки” [7].

Зміна геополітичної обстановки була активно використана керівництвом Північноатлантичного альянсу для розширення свого впливу в Центральній і Східній Європі. У січні 1994 р. на Брюссельському саміті Альянсу країни-члени РПАС були запрошені до участі в новій програмі співробітництва з НАТО “Партнерство заради миру” (ПЗМ). Дана програма розвинулась у фундаментальний елемент безпеки в євроатлантичному регіоні та протягом наступних років відіграла в НАТО одну з провідних ролей [8]. Однією з перших до ПЗМ приєдналася Україна. Проте механізм реалізації програми не рекомендував допускати до участі в співпраці ті країни, де мають місце збройні конфлікти, і відсутня чітка тенденція до реформування державних інститутів (зокрема, держави Закавказзя, Середньої Азії та деякі республіки Югославії).

Протягом 1994 р., не дивлячись на високі вимоги до країн-партнерів, 23 держави висловили бажання брати участь у програмі. Експерти НАТО розділили потенційних партнерів на три основні групи. До **першої** увійшли Угорщина, Чехія, Польща і Словаччина, яким пропонувалося активне співробітництво з метою їх підготовки до вступу в НАТО, **другу** групу склали Румунія, Болгарія, Албанія, країни Балтії, нейтральні держави й Україна, розвиток відносин з якими не передбачав, у найближчій перспективі, їх інтеграцію в НАТО. Російська Федерація та інші держави СНД склали **третю** групу, стосовно якої дотримувалися лінії на стратегічне співробітництво задля збереження миру, але

вступ до складу Альянсу не планувався [9].

Зміна політики НАТО та прискорення процесів його розширення спостерігаються в 1995 р., що, на думку Ю. Рахманінова, пов’язано як із майбутніми президентськими виборами у США, приходом до влади у Франції Ж. Ширака, так і прагнення ВПК країн НАТО створити нові ринки збуту своєї продукції. Держави ЦСЄ, навпаки, сподіваються, що став членами Альянсу, прискорять свій вступ до Європейського Союзу [10].

Значну роль в охолодженні відносин Москва – Вашингтон зіграли не тільки плани розширення НАТО, але й піднята на сесії Ради НАТО в Брюсселі в січні 1994 р. боснійська проблема. Росія прагнула грати самостійну роль в боснійському врегулюванні, підкріплюючи дипломатичні зусилля військовим тиском. Одночасно Москва на певний час пригальмувала своє приєднання до натовської програми “Партнерство заради миру”, оскільки, на думку російських політологів, відносини за принципом “старший – молодший” непридатні для Росії. Стратегічне партнерство “не знімає необхідності твердого відстоювання своїх національних інтересів” [11].

Реакцією НАТО на дії Росії в Боснії стало укладення в травні 1994 р. таємного “Меморандуму про взаєморозуміння” з ООН без обговорення його з російською стороною, в якому ООН дала санкцію на бомбардування сербських військових об’єктів авіацією НАТО [12]. І хоча в червні 1994 р. Росія приєдналася до програми “Партнерство заради миру”, що адміністрація Клінтона розцінила як слабкість Москви і тріумф Вашингтона, спроби Росії зупинити розширення НАТО на Схід і вплинути на хід балканської кризи виявилися безуспішними, зокрема, була проігнорована заява президента РФ Б. Єльцина на зустрічі НБСЄ у Будапешті 6 грудня 1994 р. [13]. У 1995 р. Росія мовчазно проковтувала пропагандистську наживу про нові миротворчі завдання НАТО в Боснії і Герцеговині та погоджувалася зі всіма діями Вашингтона, який розпочав замінювати “блакитні каски” військами НАТО. В цей період думка Москви практично не враховувалася. Перед Росією постала проблема, яка полягає в тому, що, втративши колишні, силові інструменти впливу на ситуацію в світі, Москва так і не створила нових. Отже, головною ідеєю військової реформи в РФ стає радикальна реорганізація командних структур, скорочення розмірів збройних сил, їх технічне пререоснащення відповідно до сучасних вимог [14].

Кінець 1994 – 1995 рр. можна вважати переломними відносно ставлення росіян до власних збройних сил. Завершення першої війни в Чечні, закріплення світового лідерства

США, просування на схід військової машини НАТО примушує владну еліту Росії зробити висновок про необхідність **радикалізації** військової реформи [15]. Отже, **другий її етап** – 1993-1995 рр. – передбачав скорочення чисельності збройних сил РФ. Зокрема, на 01.01.1996 р. в них знаходилося лише 1,7 млн. чол. після 2,8 млн. – у 1992 р. В основу будівництва збройних сил був покладений принцип мобільної оборони – формування невеликих, але досить могутніх сил, готових до застосування там, де виникає реальна загроза безпеці Росії. У 1993-1994 рр. була введена в дію нова система бойової готовності ЗС, випробуваний контрактний спосіб комплектування частин і з'єднань, прийнята Федеральна програма розвитку озброєння і військової техніки, покладений початок військово-правовій реформі та реформі військової освіти [16].

У виступі перед депутатами федеральних зборів 16 лютого 1995 р. президент РФ заявив, що з метою зміцнення збройних сил доцільно застосувати радикальні заходи щодо їх реорганізації, враховуючи реальні проблеми забезпечення національної безпеки Росії і виходячи з економічних і демографічних можливостей держави: підвищити їх технічну оснащеність, поліпшити забезпеченість, вивести бойову підготовку на рівень сучасних вимог, переглянути порядок укомплектування військ, кадрову політику, забезпечити потрібну мобілізаційну підготовку держави, систему військової освіти, реорганізувати оборонну промисловість [17-23]. У пресі, Уряді і Парламенті почалися бурхливі дебати з питань військової реформи.

Першим кроком уряду було підвищення заробітної платні військовослужбовцям і цивільного апарату збройних сил: їх оклади були підвищені в середньому на 30%.

Другим стало вирішення проблеми некомплекту російської армії. За федеральним законом від 07.04.1995 р. в армію стали призиватися випускники вузів, термін служби за призовом став замість півтора – два роки. Тоді ж був затверджений перелік підприємств оборонно-промислового комплексу, робота на яких після закінчення вищого навчального закладу давала право на відстрочку від призову на військову службу.

Третім кроком стала постанова уряду РФ від 26.07.1995 р., згідно якій з метою розв'язання житлової проблеми був розроблений порядок надання допомоги на будівництво (купівлю) житла і виплати грошової компенсації за його оренду (суборенду) військовослужбовцями та громадянам, звільненим з військової служби. Постанова передбачала безвідплатну фінансову допомогу на придбання житла в розмірі 75%

вартості житла в даному районі особам, що мають 10-25 років вислуги, і 100% – 25 років вислуги й більше.

Четвертим став прискорений розвиток військово-промислового комплексу. Був складений перелік підприємств, від яких залежить національна безпека держави, і які було заборонено приватизувати без узгодження з Міністерством оборони і Державним комітетом оборонної промисловості. За дорученням уряду Держкомоборонпромом була розроблена “Програма національної технічної бази”, яка включала три напрями: концентрацію військового виробництва, збереження науково-технічного потенціалу і створення могутніх державних наукових центрів, забезпечення безперервного фінансування державних і недержавних підприємств, що беруть участь в створенні озброєнь і військової техніки, а також різноманітної конверсійної продукції. Для її виконання був створений державний фонд конверсії та скоординована робота підприємств Держкомоборони, Державного комітету з військово-технічної політики, держкомпанії “Росвооружение”, що відразу ж принесло значний приріст військового експорту. Федеральний закон “Про державне оборонне замовлення”, що затверджений указом президента РФ від 27.12.1995 р., упорядкував матеріальне забезпечення всіх складових оборони країни, запровадив жорстку відповідальність за невиконання державного замовлення. Враховуючи велику заборгованість російської армії перед постачальниками, Міністерство фінансів застосувало нову форму розрахунку – списання з постачальників відрахувань до бюджету на суму постачань [18].

Нові перспективи у розбудові Збройних Сил були визначені двома указами президента РФ від 16.05.1996 р. Перший із них встановлював участь військовослужбовців у бойових діях виключно на добровільних засадах і переведення всіх частин, що виконують завдання в умовах збройних конфліктів, на контрактну систему комплектування. Другий – “з метою зміцнення авторитету військовослужбовців, престижу військової служби, модернізації армії, підвищення її бойової готовності і відповідно до основних напрямів військової реформи” – ухвалював переведення збройних сил РФ з весни 2000 р. на контрактну систему комплектування [19].

У зверненні Президента РФ Б. Єльцина до особового складу Збройних Сил зазначаються основні напрямки їх подальшої розбудови: реалізація заходів по соціальному забезпеченню військовослужбовців; реформування системи військового управління; скорочення ЗС за рахунок частин, що не впливають на рівень обороноздатності країни; розвиток оборонного

союзу в рамках СНД; розміщення частин і з'єднань на напрямках найбільшої загрози безпеці держави; збільшення фінансів на модернізацію озброєння; завершення структурної перебудови оборонно-промислового комплексу; істотне поліпшення системи військової освіти" [20].

Вирішальним кроком у здійсненні військової реформи на другому етапі став закон РФ "Про оборону", підписаний президентом

РФ Б. Єльциним 31 травня 1996 р. [21].

Отже, більшість російських дослідників оцінюють перший етап військової реформи як роки "можливостей, що упущені" [22], оскільки головне – забезпечення високої бойової готовності військ і флоту за рахунок підвищення військово-професійної навченості військовослужбовців, переозброєння з'єднань і частин новітніми зразками зброї та бойової техніки, росту привабливості та престижу

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідник НАТО. – Brussels: Office of Information and Press NATO, 2001. – С. 17-18.
2. Арбатов А.Г. Военная реформа: доктрина, войска, финансы // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – № 4. – С. 5-21; его же. Военная реформа в свете чужих ошибок // Независимое военное обозрение. – 2003. – № 17.
3. Барановский В.Г. О роли военных факторов в постсоветской России // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 11. – С. 56-63; Певень Л.В. Особенности перехода к профессиональной форме организации Вооруженных Сил // Социологические исследования. – 2003. – № 12. – С. 62-66.
4. Озеров В.А. Военная реформа в Российской Федерации: конституционно-правовое обеспечение. – М.: Ферг, 2001. – 222 с.; Макаревский В.И. Ход военной реформы в РФ: Краткий аналитический обзор. – М.: ООД ИМЭМО РАН, 2000. – 27 с.; Смирнов А.И. Россия: на пути к профессиональной армии (опыт, проблемы, перспективы). – М.: ЦЭМИ-РАН, 1998. – 160 с.; Хрусталев Е.Ю., Цымбал В.И. Финансово-экономические и правовые аспекты российской военной реформы. – М.: ЦЭМИ-РАН, 2003. – 152 с.
5. Картунов С.В., Викулов С.Ф. Внешнеполитическое измерение военной реформы // Международная жизнь. – 1997. – № 9. – С. 69-79.
6. Там же. – С. 70.
7. Рахманинов Ю. О причинах и возможных последствиях расширения НАТО // Международная жизнь. – 1996. – № 7. – С. 20.
8. Довідник НАТО. – С. 19.
9. Зарубежное военное обозрение. – 1996. – № 9. – С. 2.
10. Рахманинов Ю. Указ. соч. – С. 23.
11. Эрлер Г. Расширение НАТО. Мифы, риски, перспективы // Международная жизнь. – 1997. – № 8. – С. 30.
12. Красная Звезда. – 1994. – 1 июня.
13. Рахманинов Ю. Указ. соч. – С. 22.
14. Барановский В.Г. Указ. соч. – С. 62.
15. Арбатов А.Г. Концепция принципов военной реформы в Российской Федерации // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – № 10. – С. 47-49; Цирулис К.Н., Бажанов В.А. Военная реформа в России // Эко. – 2002. – № 5. – С. 30-31.
16. Красная Звезда. – 1996. – 24 февраля.
17. Картунов С.В., Викулов С.Ф. Указ. соч. – С. 77.
18. Красная Звезда. – 1995. – 18 февраля, 8 апреля, 25 ноября; 1996. – 20 января.
19. Там само. – 1996. – 18 мая.
20. Там само. – 25 мая.
21. Хуз
22. Певень Л.В. Ук. соч. – С. 62; Шлыков В. Верховождство реформаторов: реорганизация военных структур в России игнорирует зарубежный опыт // Независимое военное обозрение. – 1996. – № 8; Рогов С. Вооруженные силы России после президентских выборов // Независимое военное обозрение. – 1997. – № 2.

Надійшла до редколегії 11.01.2006 р.